

Demokratik Bir Okul Kültürü İçin Yeterlilikler Çerçevesi*

Mehmet ŞİŞMAN**

Hatice GÜLEŞ***

Ayşe DÖNMEZ****

Özet

Daha demokratik bir toplum olma yolunda, bireysel ve toplumsal boyutlarda demokrasi bilincini oluşturmak, demokrasiyi bir yaşam biçimine dönüştürmekle mümkündür. Bu açıdan demokratik değerleri benimsemiş, özgür, eleştirel düşünen ve problem çözme becerisine sahip; bunun yanında farklı kültürel bağlamlarda kültürel farklılıklara duyarlı bireyleri yetiştirmek, sosyal bir yaşama alanı olan okullarda demokrasi kültürünün, yaşam deneyimleri yoluyla bireylere aktarılmasıyla ve yaşanmasıyla sağlanabilir. Bu çalışmanın amacı, literatüre dayalı olarak demokratik okul kültürüyle ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır. Bu amaçla demokratik okul kültüründe olması öngörülen yeterlilikler, okul yönetimi, öğretmen, veli, öğrenci ve öğretim süreci boyutlarında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi eğitimi, demokratik okul, demokratik okul kültürü

Qualifications Framework For A Democratic School Culture

Abstract

In the way of being a democratic society, setting up democracy consciousness in individual and community dimensions is only possible by turning democracy into life style. In this respect, to grow up individuals who have adopted democratic values, who are free and who are donated with skills on problem solving, besides being sensitive to differences in cultural context and living in unity, can only be achieved by teaching democracy culture in schools, defined as social life fields, to individuals via mutual life experiences. The purpose of this study is to establish a framework on democratic school culture depending on literature. For this reason, proficiencies that democratic school culture must have are analyzed in terms of school administration, teacher, parents, student and education dimensions.

Key Words : Education of democracy, democratic school, democratic school culture

*Bu makale V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

*** Doktora Öğrencisi, ESOGÜ Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bölümü

****Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Giriş

Eğitim sistemi ve okullardan, sürekli değişen bir dünyada özgür, eleştirel düşünebilen, sorumluluk sahibi, sosyal sorunlara duyarlı ve demokratik değerlere sahip bireyler yetiştirmesi beklenir. Demokrasi ve eğitim ilişkisi, geçen yüzyılın başından itibaren üzerinde çok tartışılan ve yazılan oldukça geniş ve karmaşık bir konudur. Bu konudaki görüşler, aynı zamanda farklı teorik bakış açılarından beslenmektedir. Yaygın bir görüşe göre demokrasi, okulda başlar. Okul, demokratik değer ve ideallerin içinde geliştiği, yaşandığı ve yaşatıldığı bir yer olarak tanımlanır. Okul toplumunu oluşturan üyeler, sosyal etkileşim ve diyaloga bağlı olarak okul yaşamının sosyal gerçeklerini birlikte inşa ederler. Eğitim ve okul yönetimiyle ilgili çağcıl tartışmalarda, okul programının oluşturulmasından, okul yönetim süreçlerine; okulu geliştirmeden okul reformuna kadar çeşitli konularda ailelerin, öğretmenlerin, toplum üyelerinin, öğrencilerin, kısaca okulla ilgili bütün paydaşların katılımını öngören bir yönetim anlayışı öne çıkmaktadır (Şişman, 2006). Dolayısıyla bireyin ön plana çıktığı ve farklılıkların daha fazla önem kazandığı günümüzde, bu farklılıkların korunup sürdürülmesi, demokratik bir kültür içinde yetişen bireylerle mümkün olabilir. Demokrasi bilincini bireylere kazandırmada eğitim kurumlarının önemi büyüktür. Bu nedenle demokrasi kültürünün öncelikli olarak okullarda yaşanması gerekir. Bu nedenle “demokratik eğitim” ile ilgili araştırmaların sayısı gittikçe artmakta olup; okul ve sınıf yönetiminin, okullardaki öğretim etkinliklerinin ve okul kültürünün nasıl daha demokratikleştirilebileceği sorusu, bu araştırmaların temelini oluşturmaktadır.

Demokrasi sayesinde okulda ve toplumda, bir takım haksızlıklara karşı bireyler korunur. Demokrasi, demokratik deneyimler içinde öğrenilir. Bu yönüyle okul, demokrasi uygulamasının yapıldığı bir yerdir (Apple ve Beane, 1995). Demokratik bir örgüt olarak okulda, toplum ve topluluk olarak bir arada yaşama bilinci söz konusudur. Bu bakımdan Edgar, Patton ve Day-Vines'in (2002) belirttiği gibi okullar, ortak amaçlar doğrultusunda bireylerin birlikte çalışmayı öğrendikleri yerler olmalıdır. Bu bağlamda demokratik bireyler yetiştirebilmek için okullarda öncelikli olarak demokratik bir okul kültürünün egemen olması gereklidir. Türkiye’de de AB sürecinde her alanda demokratikleşme, merkezi bir konumda yer almakta olup, eğitim ve okul yönetiminde de demokratikleşme çabalarının ağırlık kazanacağı beklenmektedir.

Demokrasi ve Eğitim İlişkisi

Demokrasi, “halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli” olarak tanımlanır. Bir başka tanıma göre ise demokrasi, insanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu hak ve hürriyetlerini kullanmasına imkân tanıyan bir yönetim şeklidir (Doğan, 2001). Ayrıca demokrasi, politik açıdan bir yönetim biçimi olmanın yanında bir toplum tasarımı olarak tanımlanır.

Demokrasi ile ilgili farklı kavramlaştırmalara (doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, katılımcı demokrasi, sosyal demokrasi, liberal demokrasi vb.) bağlı olarak farklı değerlere ve ilkelere vurgu yapılır. Bunlar, temel haklar, adalet, eşitlik, özgürlük, katılım, tercih yapma gibi kavramlardır (Şişman, 2006). Bu yönüyle demokrasinin düzenli işlemesi, eğitim düzeyi yüksek yurttaşlarla mümkündür. Demokrasi için gerekli olan katılım, eğitilmiş bireylerle olanaklıdır. Öte yandan hem iyi bir yurttaş olabilmenin hem de haklarını savunabilmenin önkoşulu eğitimidir (Karakütük, 2001).

Demokrasi, bir yönetim şekli olmaktan öte, öncelikli olarak ortak yaşama biçimi olup okullar da birer demokratik örgüt olarak nitelendirilebilir (Dewey, 2010a). Demokrasi ve eğitim ilişkileriyle ilgili olarak, Dewey (2010b), demokratik bir toplumda okulun, bireylerde demokratik bilgi ve anlayış oluşturma sürecine katkıda bulunması gerektiğine dikkati çekmiştir. 1920'li yıllarda çeşitli ülkelerin eğitim sistemlerindeki reform çalışmalarına destek veren Dewey, Türkiye eğitim sistemi hakkındaki raporunda da eğitimde merkezîyetçiliği eleştirmiş, adem-i merkezîyetçiliği önermiş ve eşitliği savunmuştur. Ona göre eğitim, gelecek için bir hazırlık değil, bir yaşam biçimidir ve mevcut eğitim sisteminin temel sorunu, okulun bir insan topluluğu olarak değil de bilgi verilen, ders öğrenilen, alışkanlık oluşturan bir yer olarak görülmesidir (Dewey, 2010b). Demokratik bir toplumda eğitimin işlevi, her çocuğun kendini gerçekleştirebileceği karakter, huy ve erdemleri geliştirmesine yardım etmektir. Ona göre toplumsal yaşamın kalitesini belirleyen iki ölçüt olup bunlar, bilinçli bir biçimde paylaşılan ilgi ve deneyimlerin çeşitliliği ve toplumsal birimlerle karşılıklı ilişkilerin zenginliği ve özgürlük düzeyidir. Bunlar, aynı zamanda demokratik toplumu tanımlayan temel niteliklerdir (Şişman, 2006).

Demokratik eğitim, terim olarak özgürlük temelli eğitimle eş anlamlıdır. Çünkü demokrasi, politik bir sistem olduğu kadar bireysel özgürlüklerin de temeli olup bu özgürlükler, eğitim sistemi içinde gelişebilir (Morrison, 2008). Demokratik eğitim, öğrenciler ve gruplar arasındaki çeşitliliği kabul etmekte olup bu çeşitlilik içindeki bütünleşme, bireyler arasındaki iletişim, etkileşim ve ilişkileri güçlendirir (Dewey, 1916; akt: Perry, 2009). Perry'e göre (2009), demokratik eğitimi tanımlamak oldukça zor olup her iki kavram oldukça kapsamlı ve farklı yorumlara açıktır. Ancak demokratik eğitimin; eşitlik, çeşitlilik, katılım, tercih ve uyum olmak üzere demokrasinin beş kilit kavramını içerdiğinden söz edilebilir. Buna göre demokratik eğitim, eşitlik ilkeleriyle şekillenir, bakış açılarındaki çeşitliliğin zenginleşmesini destekler, eğitimle ilgili kararlara yerel düzeyde paydaşların, ailelerin ve toplumun katılımına olanak tanır; bireyleri, grupları ve toplumu bir arada tutacak uyum yeteneğini kazandırma etkinliklerini içerir; ayrıca böyle bir eğitimde bir takım kriterlere göre okulların öğrencileri seçebilmesi yanında, öğrencilerin de okul tercihi yapabilmesi söz konusudur. Şişman'a (2006) göre eğitim açısından yaklaşıldığında,

makro düzeyde eğitim sisteminin demokratikleşmesinden, mikro düzeyde ise okul ve sınıf yönetiminde, öğrenme sürecinde demokratikleşmeden söz edilebilir. Eğitimle ilgili çağcıl tartışmalarda bir yaşama ve öğrenme yeri olarak okul, kısaca demokratik yaşamın ve demokratik öğrenmenin laboratuvarı olarak görülmektedir.

Bir toplumda demokrasinin iyi işlemede üç önemli kurum belirleyici olur. Bunlar; devlet (çalışılan işyeri), okul ve ailedir. Demokrasinin bir yaşam biçimi olarak toplumda yerleşebilmesi için bu üç kurumda egemen olan değerlerin birbirini desteklemesi gerekir. Bunun için okulun demokratik değerlerle yönetilmesi, demokratik bir okul ve sınıf ortamının hazırlanması ve okulda demokratik bir eğitimin sunulması önemlidir (Karakütük, 2001). Buna bağlı olarak, her okulun ortak bir kültüre sahip olması ve bu kültürün, yönetici, öğretmen ve diğer personelin davranışlarını güçlü bir şekilde etkilemesi beklenir (Çelik, 2002).

Demokratik Bir Toplumda Eğitimin Rolü

Toplumlarda siyasi ve ekonomik alanlardaki gelişmeler, eğitim alanını da etkilemekte; temsili demokrasilerden katılımcı demokrasilere geçiş sürecinde gündeme gelen bir takım görüşler, eğitimde demokratik ve liberal politikaların oluşturulmasına hız vermektedir (Şişman ve Turan, 2003). Eğitimin amacı, bireyler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak ve tek tip insanlar yetiştirmek olmayıp, çeşitlilik içinde bütünlüğü ve ahengi yaratmaktır (Yılman, 2006). Bu bağlamda demokratik bir toplumdan söz edebilmek için, toplumdan etkilenen ve toplumu etkileyen eğitim sisteminin, demokratik yaşamı destekleyici işlev görmesi önemlidir. Okul, içinde çeşitli yönlerden farklılıkları barındıran bir koalisyondur. Dolayısıyla farklılıkları ortaya çıkarmada ve yaşatmada demokratik eğitim oldukça etkilidir. Demokratik bir toplumun özellikleri özetle şöyle sıralanabilir:

- Bireysel hak ve özgürlükler, yasalarla güvence altına alınmıştır.
- Bireyler, kişisel ve politik yaşamla ilgili tercihler yapabilirler.
- Bireyler, politik ve sosyal süreçlere en üst düzeyde katılabilirler.
- Demokratik yollarla seçilen hükümetin temel görevi, vatandaşların sosyal ve ekonomik güvenliğini sağlamaktır.
- Politik süreçlerle seçilen temsilciler, vatandaşlara hesap verebilirler.
- Demokratik kurumlar, vatandaşların bilgiye ulaşmasına ve bilgiyi paylaşmasına açıktır.
- Bireyler, kendilerini ifade etme, kişisel gelişim ve yaratıcılıklarını geliştirme fırsatlarına sahiptir (Şişman, 2006).

Morrison'un (2008) belirttiği gibi bireyler, geleneksel, hiyerarşiye dayalı ve zorlayıcı bir eğitim sisteminden, demokratik ve özgürlük temelli bir eğitim sisteminde daha iyi bir eğitim deneyimi yaşar. Böyle bir eğitimde bireyler ilgileri doğrultusunda çalışma şansı ve özgürlüğü elde ettikleri için öğrenmeye karşı daha istekli olurlar. Bu özgürlük, bireyin daha iyi

öğrenmesini, eleştirel düşünebilmesini ve analizler yapabilmesini sağlar. Bu tür bir eğitim öğrencilerde, demokratik toplum yaşamında gerekli olan eleştirel düşünme, ilgili olma ve soru sorma alışkanlıklarını geliştirir (O'Brien, 2005). Bu açıdan bazı ailelerin çocuklarını eğitime konusundaki yeterliliklerini göz önünde bulundurarak, okullarda verilecek demokrasi eğitiminin önemine vurgu yapılmaktadır (Yeşil, 2002). Buna göre demokratik bir toplumda eğitimin rolü şöyle özetlenebilir (Şişman, 2006):

- Eğitim sistemi ve eğitim kurumları, bütün vatandaşlara açık olmakla kalmayıp söz konusu sistem ve kurumlara farklı özelliklere sahip olarak gelen herkesin eğitimden en iyi ve en etkili şekilde yararlanması sağlanır.
- Eğitim sistemi, bireylerin bireysel tercihler yapma ve kendi yaşamına ilişkin projelerini gerçekleştirme konusundaki girişimlerini destekler.
- Demokratik bir eğitim, öncelikle öğrencilerin ilgilerine ve tercihlerine dayanır.

Demokrasi ve eğitim arasındaki bağlantıya bakıldığında, demokrasinin eğitime dayalı bir sonuç olduğu söylenebilir. Okullardaki eğitim-öğretim etkinliklerinde, sınıf içi tartışmalar ve öğrenci konseylerinin de etkisiyle, öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri geliştirilerek, demokratik yaşamın gerektirdiği değer, tutum ve davranışları kazandırmak amaçlanır. Bu nitelikler, öğrencilerin aktif birer yurttaş olmasını sağlamasının yanında, daha demokratik bireyler olması bakımından toplumu güçlendirmeye de yardım eder (Perry, 2009). Edgar, Patton ve Day-Vines (2002), başkalarına saygı, sorumluluk alma, demokratik ideallerin başarılacağına olan inanç, iyimser beklentiler, hoşgörü, bireyin kendi becerilerine olan güveni ve toplumu bir arada tutan bağlayıcı bir unsur olarak başkalarına duyulan güven gibi demokratik eğilimlere, öğretmenlerin ve diğer okul personelinin duyarlı olmasının, öğrencilerde istenen kazanımların oluşmasındaki önemine dikkati çekmişlerdir.

Demokratik Okul

Demokrasi eğitimi, Türk Milli Eğitim Sisteminin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Böylece yasa ile okullarda demokrasi eğitiminin gerçekleşmesi öngörülmüştür. Demokratik eğitim ise, demokrasinin ilke ve kurallarının, insan haklarının yaşatılarak öğretildiği eğitimdir. Okulda ve okul dışındaki eğitim kurumlarında yapılan eğitim demokratik olabilir; aynı zamanda bu eğitim sırasında demokrasi eğitimi de yapılabilir. Böylece eğitim sürecinde hem demokratik eğitim, hem de demokrasi eğitimi birlikte sağlanabilir. Demokratik olmayan bir eğitim sisteminde demokrasi eğitiminden söz etmek mümkün olmaz (Karakütük, 2001). Dewey (2010) toplum yaşamında bireylerde olması gereken niteliklerin, okul aracılığıyla bireylere kazandırıldığına dikkati çekmiştir. Bu açıdan demokratik yaşamın

gerektirdiği niteliklere sahip bireyleri yetiştirmek için Apple ve Beane (1995) demokratik okullar oluşturma sürecinde yapılacak düzenlemelerin iki durumu gerektirdiğini belirtmiştir: Bunlardan birincisi, okul yaşamı içinde demokratik yapı ve süreçleri oluşturmak, ikincisi ise demokrasi deneyimleri kazandıracak bir müfredat programını oluşturmaktır. Buna göre oluşturulan demokratik yapı ve süreçler sayesinde öğrencilerin karar verme sürecine katılım hakkı gözetilir. Demokratik okullarda yönetimde ve politika oluşturmada geniş bir katılımın gerçekleşmesi beklenir. Kurullar, komisyonlar ve okul çapında sadece öğretmen ve yöneticiler değil; öğrenciler, veliler ve okul toplumunun diğer üyeleri de karar sürecine katılır. Böylelikle yapılan etkinlikler müfredat programı içinde demokrasi kültürünü destekler.

Demokratik okulla ilgili olarak Williams, Cate ve O'Hair (2009), geleneksel okulda söylemlerin disiplin ve diğer problemler üzerine yoğunlaştığını, değişimlerin dış müdahalelere dayalı olarak zorunlu yapıldığını; buna karşın demokratik okullarda ise en iyi uygulamaların paylaşılıp, güven ve işbirliği ortamı oluşturma çabası içinde çalışmaların öğrenci ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapıldığını, böyle okullarda paylaşılan liderliğin söz konusu olduğunu belirtirken; Allen (1999), demokratik bir okulun bireylerde sorun çözme becerilerini geliştirmeye katkıda bulunup, tartışma ve katılım içinde alınan kararların okulu daha etkili kıldığını; bunun yanında öğrencilerin öğrenmesi için daha iyi bir örgütsel çevre sunduğunu ifade etmiştir.

Demokrasi, yaşamadan öğrenilemez. Demokrasi adına öğretilmeye çalışılan değer ve ilkeleri, bireysel ve sosyal yaşamlarında deneme ve uygulama imkânı bulmayan bireylerin, gerçek anlamda demokrat bireyler olması beklenemez (Şişman, 2006). Bu nedenle demokratik hayat tarzının okullarda yaşanılır hâle getirilmesinin bir zorunluluk olduğundan söz edilebilir. Çünkü okul, bir anlamda eğitim yaşantılarının merkezidir. Okuldaki öğrenme süreci, çok boyutlu bir yaşantıya dönüştürülmedikçe, gençlere demokrasiyi öğretmede istenilen başarı elde edilmeyecektir. Derslerde izlenen öğrenci merkezli eğitimin yanı sıra ders dışı etkinlikler de önemlidir. Buradan yola çıkılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile MEB arasında yapılan bir protokolle “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi” hazırlanmış; okullarda demokrasi bilincini geliştirici, uygulanabilir etkinlikler plânlanmış ve bu plânlamada, Okul Öğrenci Meclisi, İl Öğrenci Meclisi, Türkiye Öğrenci Meclislerinin oluşturulması, demokrasi eğitiminde önemli bir adım olarak ön görülmüştür. Bu bağlamda AB süreci kapsamında “Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” adı altında tasarlanan bir projenin bileşenlerinden birini de demokratik okul kültürünün inşası oluşturmaktadır.

Demokratik Okul Kültürü

Kültürel açıdan okulun, öğrencilerin bireysel yaratıcılıklarını ve estetik duygularını geliştirmeye katkıda bulunması; onları toplumsal inanç, değer, norm ve sembollere göre sosyalleştirmesi beklenir. İşlevsel açıdan yaklaşıldığında ise okullar, kültür taşıyıcı yerler olarak görülür. Okulların, toplumun mevcut kültürünü yeni yetişenlere aktarması, değişik yaşantılara sahip olarak toplumun farklı kesimlerinden ve alt kültürlerinden okula gelenler arasında bütünleşmeyi sağlaması, çatışmaları azaltması, ulusal çıkarlar çevresinde ortak bir birlik bilinci ve güç oluşturması beklenir (Şişman, 2002). Okullar ve toplum birbirlerinin aynalarıdır. Toplumda baskın olarak var olan değerler ve inançlar, okullarda da öğretilir (Morrison, 2008). Okullar, sahip oldukları kültürlerle birbirlerinden ayrılabilirler. Okul, sadece kültür üreten değil, aynı zamanda kültürü aktaran bir örgüttür (Çelik, 2002). Bu bağlamda okul kültürünün de demokratik değerleri beslemesi, demokrasi uygulamaları açısından önemlidir. Rusch'a (1995) göre okul toplumu, demokratik değerlere bağlı olarak başarılı bir şekilde geliştirilebilir; ancak bu, sıkı bir çalışmayı gerektirir. Demokratik okul kültüründe, kültürü oluşturan unsurların da demokratik nitelikler taşıması gerekir. Apple ve Beane (1995), demokratik okulun özelliklerini şöyle sıralamışlardır:

- Farklı görüşlere değer vermek.
- Bireysel ve grup düzeyinde sorunların çözümüne odaklanmak.
- Farklı görüşleri, sorunları ve politikaları değerlendirmek için eleştirel düşünce ve analizlerden yararlanmak.
- Başkalarının refahı ve “genel iyi” için duyarlı olmak.
- Demokrasi değerlerini yaşamak ve bu değerlerin insan hayatında yol gösterici olmasını sağlamak.
- Sosyal bir kurum olarak okulun, örgüt yapısı bağlamında yaşamın demokratik yönünü desteklemesi ve sürdürmesidir.

Morrison'a (2008) göre okullarda demokratik değerlerin oluşması, demokratik alışkanlıkların uygulanmasına bağlıdır. Bu değerleri oluşturabilmek için okullarda mümkün olan her yerde demokratik uygulamaların desteklenmesi gerekir. Ancak bu uygulamalar için belirgin engeller olabilir. Bu engellere bakıldığında demokratik eğitim, bir değişim girişimi olup bu değişime direniş olabilir. Diğer taraftan öğrenciler, öğretmenler ve bir bütün olarak okul denen kurumun kendisi okuldaki demokratik uygulamaları zorlaştırabilir. Ayrıca demokratik eğitim uygulamalarına yönelik zaman ve yer açısından kurumsal sınırlamalar da söz konusu olabilir. Bunlara ek olarak Apple ve Beane (1995), demokratik bir eğitimdeki uygulamaların, eğitimin baskın gelenekleriyle uyuşmamasını, demokratik okul kültüründeki engellerden birisi olarak ifade etmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen bir proje kapsamında Avrupa okulları için “demokratik okul” kapsamında zorlayıcı olmamak üzere aşağıdaki standartlar geliştirilmiştir (Council of Europe, 2005):

- Okul toplumunun bütün üyeleri, güvenli ve barışçıl bir okulda öğrenme hakkına sahiptir. Herkes, pozitif bir öğrenme ve bireysel gelişim ortamının oluşturulmasına katkıda bulunma sorumluluğuna sahiptir.
- Herkes, herhangi bir bireysel ayrımcılık yapılmaksızın eşit muamele görme hakkına sahiptir. Herkes, herhangi bir engelleme ve ayrımcılık riski taşımaksızın konuşma özgürlüğüne sahiptir.
- Okul toplumunu oluşturan insanlar, herkesin bireysel hak ve sorumluluklarının farkında olduğundan emindir.
- Demokratik okul, öğrenci, öğretmen, aileler ve okul toplumunun diğer üyelerinin temsil edilmesine dayalı demokratik seçim ve karar verme süreçlerine sahip olup bütün üyeler oy hakkına sahiptir.
- Demokratik bir okulda çatışmalar zorlayıcı olmayan yöntemlerle, okul toplumunun bütün üyelerinin işbirliğine dayalı biçimde yapılandırılmış yollarla çözümlenir. Her okul, danışmanlık ve arabuluculuk yoluyla çatışmayı önleme ve çözme konusunda eğitim görmüş personel ve öğrencilere sahiptir.
- Okul, içinde yer aldığı bölgenin ve toplumun bir parçasıdır. Okulla ilgili problemlerin önlenmesinde ve çözümünde, bilgi değişiminde bölgesel paydaşlarla işbirliği sağlanır.
- Her türlü baskı ve şiddet, öğrenci ya da okul toplumunun herhangi bir üyesi ile ilgili olmasına bakılmaksızın ivedi olarak araştırılır ve önlenir.

Demokratik Bir Eğitim ve Okul Kültürü İçin Yeterlilik Çerçevesi

Demokrat insanlar, demokrasiyi yaşayan toplumda ve eğitim kurumlarında yetişir. Demokrasinin eğitim kurumlarında bir yaşam biçimi olması; okul, yönetici, öğretmen, öğrenci ve çevre arasındaki ilişkilerin, insan haklarına ve demokrasi ilkelerine uygun olarak işlemesiyle mümkündür (Bilgen, 1994). Bu amaçla toplumun ortak yararı açısından, demokratik okullar oluşturmak, eğitimcilerin ve toplumun ortak çabasını gerektirir (Apple ve Beane, 1995). Bir okulda oluşabilecek demokratik okul kültürü için aşağıdaki yeterliklerden söz edilebilir.

1. Demokratik Okul Kültüründe Okul Yönetiminin Yeterlilikleri:

Demokratik okul kültürünü oluşturmada okul yönetiminin yerel yönetime dayalı olması, sorunları daha kolay çözebilmek açısından önemlidir. Şişman ve Turan'a (2003) göre eğitimde yerelleşmenin bazı gerekçeleri vardır. Bunlardan birincisi, karar alma sürecinde esneklik sağlamak, ikincisi

eğitimde sorumluluğun okul yönetim kurulu, öğretmenler kurulu, öğrenci kurulu ve veliler arasında paylaşılması; üçüncüsü ise okulun verimliliğinin ve etkililiğinin arttırılmasıdır.

Böyle bir okul kültüründe okul yönetimi, katılımı ve çoğulculuğu destekleyici, bunun yanında azınlıkta kalanların haklarını da gözetici olmalıdır. Okul yönetiminin demokratik ve katılımcı olması; öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin karar alma sürecine katılmasını gerektirir. Bu açıdan Şişman'ın (2010) belirttiği gibi, okullarda veli-okul-öğretmen arasındaki iletişim ve işbirliğinin güçlendirilmesi için, okul yönetimi, velinin okul ve sınıfla ilgili çeşitli etkinliklere katılmasını ve gönüllü görevler almasını sağlamalı, onları okul yönetimi süreçlerine katmalı ve çeşitli konularda onlardan yararlanma yolları aramalıdır. Maxcy (1998), aşırı bürokratik yapının, demokratik okul kültüründe bir engel teşkil ettiğini ifade ederek; ödüllendirme ve yetkilendirmenin, okul içindeki tören ve kutlamaların, bireylerin güçlendirilmesi açısından önemli göstergeler olduğunu vurgulamıştır. Bu yönden okulun vizyon ve misyon ifadelerinin, demokratik okul kültürünü destekler nitelikte olmasının, önemli bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Woods ve Gronn (2009), demokratik bir ortamda nasıl bir liderlik sergilenmesi gerektiğine ilişkin olarak gücün paylaşımı ve otoritenin dağıtılmasını gerektiren “dağıtıcı liderliğe” vurgu yapmıştır. Böylece yöneticinin tek otorite olması önlenmektedir. Rusch (1995), demokrasi değerlerini benimsemiş okul liderlerinin, gücün bir kişide toplanmasından yana olmadıklarını ve ortak bir yönetim için çaba gösterdiklerini ifade ederken; Williams, Cate ve O'Hair (2009) ise demokrasinin uygulamada karmaşık bir süreç olduğunu belirterek, liderlerin öncelikli olarak demokrasi fikrini anlamaları gerektiğine, demokratik uygulamaları gerçekleştirmek için okullardaki yeni yapı ve stratejileri kolaylaştırmak için risk almaya istekli olmalarına dikkati çekmişlerdir. Maxcy'e (1998) göre okul lideri demokratik değerleri benimseyip yaşamında uygulayan ve gerekli mesleki niteliklere sahip bir eğitim lideri olarak bireylerin ve grupların farklı isteklerini dikkate alarak kültürel çoğulculuğa hitap edebilmelidir. Bunun yanında okul içindeki farklı kültürlerin etkileşimini arttırmak için iletişimde ve söylemde açıklığa vurgu yapmalıdır. Çünkü nihai amaç, ortak amaçlar çerçevesinde insanları bir arada tutup birlik ve beraberliği sağlamaktır. Lavie'nin (2006) belirttiği gibi okulları işbirliği içinde çalışılan iş ortamlarına dönüştürmek konusunda liderlik davranışlarının etkisi büyüktür.

2. Demokratik Okul Kültüründe Öğretmen Yeterlilikleri: Demokrasi kültürünü barındıran okullarda öğretmenler, uygulamalara öğrenci merkezli olarak yaklaşır. Bu süreçte öğrenciler arasındaki farklılıklar dikkate alınarak, öğrenmeyi kolaylaştırma ve işbirliğini sağlama yolunda yapılacak etkinlikler, öğretmen tarafından planlanır. Bu etkinlikler, öğrencilerin kendi

bilgilerini oluşturmaya olanak sağlar. Bu amaçla araştırma ve söylemler sorun çözme üzerine yoğunlaşmakta olup öğrenme ve öğretme sürecinde adalet ön plandadır (Williams, Cate ve O'Hair, 2009). Demokrasi kültüründe öğrencilerin demokratik eğilimleri kazanmaları beklenir. Bu eğilimler bireylere çok kültürlü bir toplumda birlik içinde yaşama, sorun çözebilme ve adil olabilme yeteneğini kazandırır (Edgar, Patton ve Day-Vines, 2002).

Giroux ve McLaren (1986), demokrasi kültürünün gelişmesinde öğretmen yetiştiren kurumların ve okulların aktif rol oynaması gerektiğine dikkati çekmiştir. Çünkü okulda öğrencilere demokratik değerleri ve demokrasi bilincini kazandıracak olan öğretmenlerdir. Bu bakımdan öncelikle öğretmenlerin birer demokrat bireyler olarak yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Yılman, 2006). Bilgen'in (1994) ifade ettiği gibi öğretmenlik mesleğinin yaptırım gücü, korku değil sevgi olmalıdır. Bu açıdan öğretmenin öğrencilere bilimsel düşünce ve davranışlar kazandırmaya çalışması, onlara yansız olarak davranması ve onları eşit bireyler olarak görmesi, demokratik eğitim açısından önemlidir. Derslerin, öğrenci katılımını sağlayarak, ezbercilikten uzak, öğrencilerin etkin oldukları bir ortamda sürdürülmesi, büyük ölçüde öğretmenlerin elindedir (Karakütük, 2001). Davis'e (2004) göre öğretmenlerin çeşitliliğe duyarlı olması, demokratik uygulamalar açısından önemlidir. Bu açıdan müfredat uygulanırken öğretmenler tarafından öğrencilerin kültürel kimlikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Edgar, Patton ve Day-Vines'in (2002) belirttiği gibi demokrasinin bir gereği olan çoğulculuk, farklı kültürleri, değerleri ve önyargıları anlamayı gerektirir. Bu nedenle öğrencilerin gelişimi açısından, bu unsurların öğretmenler tarafından dikkate alınması önemlidir.

3. Demokratik Okul Kültüründe Öğrenci Yeterlilikleri: Demokratik bir toplum ve okulda her öğrenci, kendine özgü bir varlık olup bireysel bazı haklara sahiptir. Her öğrencinin güçlü ve zayıf yönleri olabilir. Bu bakımdan her öğrencinin güçlü yönlerini ifade etme, zayıf yönlerini ise (bireysel, kültürel, dini vb. yönlerden) ayırmacılık yapılmadan güçlendirme hakkı vardır. Hiçbir öğrenci korkutulmamalı, incitilmemeli ve her öğrencinin özgürce konuşmasına fırsat verilmelidir. Her öğrenci, karara katılma ve oy hakkına sahip olmalıdır. Öğrenciler, dayanışma içinde olmalı, birbirine dostça ve sorumluluk duygusuyla davranmalı, hoşgörülü olmalıdır (Şişman, 2006). Öğrenciler, demokrasiyi okulda yaşamalıdır ve kendi kendilerini yönetmeyi öğrenmelidirler. Bunun için okullarda öğrenci toplulukları, sınıf başkanlığı, eğitsel kollar, ilgili akademik ve yönetim kurullarında öğrenci temsilcilerinin bulunması gerekir (Karakütük, 2001). Okulda öğrenci katılımı, hem öğrencilerin gelişimi ve öğrenmesi, hem de demokrat vatandaşlık için gereklidir. Katılım, öğrencilerin bilişsel, sosyal, moral, duygusal, ruhi yönlerden gelişimi, bir takım beceri ve tavırlar geliştirmeleri açısından önemlidir (Şişman, 2010). Bu nedenle demokratik okul kültüründe

öğrenci katılımının belirleyici bir etken olduğu söylenebilir (Morrison, 2008; Edgar, Patton ve Day-Vines, 2002; Apple ve Beane, 1995; Şişman, 2006).

4. Demokratik Okul Kültüründe Veli Yeterlilikleri: Demokratik tutum ve davranışların kazandırılmasında aile eğitimi, okulda verilecek örgün eğitimin temelini oluşturmaktadır. Ailede ve okulda verilen eğitim, öncelikle düşünceleri açıklama ve karşı tarafı anlama becerilerini geliştirmelidir (Yılman, 2006). Bu nedenle aile yaşamında demokratik değerlerin yerleşmiş olması, okulda verilen eğitime destek olması bakımından önemlidir. Ayrıca ailenin okul kararlarına katılması, etkinliklerde yer alması, yönetici ve öğretmenlerle iletişim halinde olması, demokratik okul kültüründe aileye düşen bazı görevlerdendir. Adams, Forsyth ve Mitchell'in (2009) belirttiği gibi günümüzdeki okul yapıları, gerçek ve güvenilir okul-aile işbirliğini gerektirmektedir. Okul ve aileler arasında oluşan güven duygusu okul-aile arasındaki işbirliğini sağlayarak, doğrudan öğrenci başarısında etkili olup, dolaylı olarak okulun etkililiğinde önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Sosyal ve eğitsel çoğu sorunlardan sadece okullar sorumlu olmadığı gibi bu sorunları okulların tek başına çözebilmeleri de mümkün değildir. Yapılan araştırmalar, ailenin okul işlerine katılmasının her türünün öğrencinin akademik başarısını, tavır ve tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. En etkili veli katılım biçiminin, velinin evde ve okulda, çocuğun öğrenmesiyle yakından ilgilenmesi olduğu tespit edilmiştir (Şişman, 2010). Ailelerin okul işlerine katılımında, okula duyulan güvenin belirleyici olduğuna dikkati çeken Adams, Forsyth ve Mitchell (2009), böyle okul kültüründe rol grupları arasında açıklık, dürüstlük, yardımseverlik, güvenilirlik ve yeterliliğin söz konusu olduğunu ifade ederek, amaçlı ve planlı etkinliklerin, aile ve okul arasındaki ilişkiyi geliştirmek açısından ön koşul niteliğinde olduğuna vurgu yaparak, ailelerin okula duyduğu güvenin, okulun sosyal ve bağlamsal çevresine göre değişiklik gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda demokratik okul kültürünün, velilerin okula güven duymasında ve katılımı sağlamada olumlu yönde etkisi olduğu söylenebilir.

5. Demokratik Okul Kültüründe Öğretim Süreci İçin Yeterlilikler: Eğitimde istenen, öğrencilere demokratik ortamlar sunularak, onlara demokrasinin değerlerini kazandırmaktır. Okullarda demokrasi eğitimi verilerek amaçlanan demokratik eğitim gerçekleştirilmektir. Öğrencilere demokratik eğitim olanakları sunabilmek, günümüz koşullarının önemli bir gerekliliğidir. Demokrasi eğitiminde öğrencinin aktif ve araştırmacı olması büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle de eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülürken öğrenciler arasında işbirliğini geliştirecek, öğrencilerin etkin öğrenmelerine olanak sağlayacak etkinliklere daha çok yer verilip, öğrencilerin araştırmacı bir tutum içine girmelerine olanak sağlanabilir.

Eğitimde demokratikleşme bir amaç olmayıp bir araçtır. Nihai amaç ise, daha insani, daha ahlaki, daha erdemli bir toplum oluşturmaktır (Şişman, 2006). Bu amaçla eğitim sürecinde, toplumu anlamaya yönelik temel bilgiler; iletişim, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi beceriler; insan haklarına saygı, din, etnik köken, ırksal ve kültürel farklılıklara hoşgörü; ortak sorumluluk alma, dayanışma ve bir arada var olma gibi değerleri kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verilir (Gjorgjeva, 2010). Bu nedenle birinci sınıftan itibaren öğrencilere kendi haklarını savunma ve başkalarının haklarına saygı gösterme tutumu, çeşitli öğrenim yaşantıları düzenlenerek öğretilmelidir (Bilgen, 1994). Diğer taraftan grup çalışmaları yapılmalı, özgür ve adil seçimlerle öğrenci temsilcileri seçilmeli, öğrenci meclisleri oluşturulmalı, öğrenciler karar sürecine katılmalı ve sorun çözme odaklı öğretim yöntemi benimsenmelidir. Ayrıca okulda bilimsel etkinlikler ve açık oturumlar düzenlenmelidir. İnsanların demokratik yaşama biçimini öğrenmeleri, bu yaşam biçimi içinde deneyimde bulunmalarıyla ve okullarda bilinçli olarak yapılan öğretim etkinlikleriyle gerçekleşir (Yılman, 2006). Demokrasi, öğretilmekten çok yaşanması gereken bir süreç ve yaşama biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan okullarda demokrasi değerleri öğretilmeye çalışılmaktan çok yaşanmalıdır (Şişman, 2006).

Demokratik toplumlarda çeşitlilik esas olduğu için değerler arasında çatışma beklenen bir durumdur. Bu açıdan demokratik bir eğitim politikasının çeşitli değerler ve görüşler arasında ortaklığı sağlaması beklenir (Perry, 2009). Çünkü eğitim çok kültürlü dinamiklerden uzak tutulamaz. Bu dinamikler, toplumu biçimlendirmenin yanında eğitimi de yönlendirir. Bu açıdan bireysel ve bağlamsal farklılıklar eğitim-öğretimde göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır. Çünkü farklı kültürler içinde uyumlu yaşayabilmek için bireylerin birtakım becerilere sahip olmaları beklenir (Edgar, Patton ve Day-Vines, 2002). Bu becerileri kazandıracak demokratik uygulamalar, okul etkililiğini sağlamak için okul iyileştirme ve geliştirme çalışmalarında da yer bulmalıdır (Ryan, 2005; Quicke, 2000).

Sonuç olarak demokratik okullarda öğrenme ortamları, sorunların çözümünü öğrencilere bırakacak fırsatları içermektedir. Bu nedenle konular problem durumları şeklinde öğrencilere yansıtılır ve öğrencilerin eleştirel açıklamalar yapmasına fırsat verilir. Bu fırsatlardan biri güncel olayları sınıfta tartışmaktır (Apple ve Beane, 1995; Allen, 1999). Bunun yanında çeşitli öğretim yöntemleri kullanılarak proje çalışmalarına ağırlık verilir. Müfredat üzerinde öğrencilerin belirleyiciliği söz konusu olduğu için demokratik okulların daha etkili olduğundan da söz edilebilir (Allen, 1999).

Sonuç

Okulları daha demokratik kurumlar haline getirmek, toplumsal gelişmişliğin ölçütlerinden birisidir. Eğitim kurumlarında tek tip öğrenciler yetiştirmekten öte farklı ve eleştirel düşünen, sorgulayan, hoşgörü sahibi,

adil, sorunlara duyarlı ve üretici bireyler yetiştirmek amaçlanmalıdır. Öğrencilere bu özellikleri kazandırmada tek başına teorik bilgi akatarımı yeterli olmayıp yaşayarak öğrenmenin önemi büyüktür. Bu bakımdan demokratik değerleri bünyesinde barındıran, demokratik bir kültüre sahip okullarda istenen özellikte bireyler yetiştirmek daha mümkün görülmektedir. Bu açıdan, yeteneklerinin farkında olup, özgür düşünebilen bireyler yetiştirmek için okullarda demokratik ortamları yaratacak bir kültürün oluşması önem arz etmektedir. McCowan (2010) okullardaki demokratik yapıların öğrencilere akademik ve sosyal yönden katkıları olduğunu belirtmiştir. Ancak demokratik yapıların etkili işlevinin olması, okul kültürünün desteğine bağlıdır (Harber ve Trafford, 1999). Dessel'in (2010) ifade ettiği gibi okul kültürü, öğrencilerin öğrenmesinin yanında güven ve kabul edilme duygusunu etkileyen sosyal bir unsur niteliğindedir. Demokratik değerlerin eğitim sürecinde kazandırılmasının önemine ilişkin olarak Papanastasiou ve Koutselini'nin (2003) öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırma sonucuna göre, demokratik değerler öğrencilerin sosyalleşme sürecine katılımlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Demokratik okul kültüründe demokrasi ile ilgili olan dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, güven, cesaret, doğruluk, sadakat, adalet, ahlaki değerler, kararlara katılım, işbirliği, onurlandırma ve bilimsellik gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Demokratik okullar, içlerinde çeşitliliği barındırır. Bu okullarda farklılıklar bir problem olarak görülmez. Okul toplumundaki insanlar; yaş, etnik köken, cinsiyet, sosyoekonomik sınıf, amaçlar ve yetenekler bakımından farklılıkları yansıtırlar. Bu farklılıklar, değişik bakış açıları ortaya koyarak okul toplumunu zenginleştirir. Bu toplumda "genel iyi" paylaşılan ortak amaç olarak demokrasinin temelini oluşturur. Bu nedenle demokratik okullar, sürekli öğrenmekte olan toplumlar olup bu okullarda rekabetten çok birlikte çalışma ve işbirliği teşvik edilir. Böyle okullarda yapılan düzenlemelerle öğrenciler, başkalarına yardım ederek toplumsal yaşam standardını yükseltmek için cesaretlendirilir. Buradaki temel amaç, insanların başkalarını da düşünmesini sağlamaktır (Apple ve Beane, 1995).

Bu çalışmada, demokratik okul kültürünü oluşturmada etkili olan bileşenler; okul yönetimi, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve öğretim etkinlikleri boyutlarıyla ele alınmıştır. Buna göre sonuç olarak demokratik okul kültürüne sahip okullarla ilgili şunlar söylenebilir: Hoşgörü ve açık iletişim ortamı söz konusu olup, öğrencilerdeki farklılıkları ortaya çıkarmak amaçlanır. Sınıf içinde öğrencilere çeşitli problem durumları sunularak onların sorun çözme, sorgulama ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklere yer verilir. Demokratik okul kültürünün oluşmasında önemli etkiye sahip olan yönetici ve öğretmenler, demokratik değerleri kendileri için yaşam biçimine dönüştürürler. Yöneticiler aynı zamanda birer eğitim lideridir. Öğretmenler demokratik değerleri açık

iletişim sürecinde yaşantılar yoluyla öğrencilere aktarmaya çalışırlar. Veliler ise okulla yeterince ilgili olup alınan kararlarda öğrencilerle birlikte söz hakkına sahiptir. Bunların sonucu olarak demokratik bir okul kültürü içinde eğitim gören öğrenciler, sorunlara karşı duyarlı, üretken ve sorumlu birer vatandaş olarak yetişebilirler.

Kaynakça

- Adams, C. M., Forsyth, P. B., & Mitchell, R. M. (2009). The formation of parent-school trust: A multilevel analysis. *Educational Administration Quarterly*, 45(1),4-33.
- Allen, L. (1999). Teachers in a changing culture: Building democratic schools. *Management in Education*. 13(1) , 18-19.
- Apple, M. W. & Beane, J. A. (1995). *Democratic schools*. Alexandria, VA: ASCD.
- Bilgen, N. H. (1994). *Çağdaş ve demokratik eğitim: ders geçme ve kredi uygulaması*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Council of Europe (2005). *Education for democratic citizenship, 2001-2004*, Strasbourg, 22.12.2004, EC.
- Çelik, V. (2002). *Okul kültürü ve yönetimi*. Ankara: PegemA.
- Davis, D. M. (2004). Merry-Go-Round: A return to segregation and the implications for creating democratic schools. *Urban Education*, 39(4), 394-407.
- Dessel, A. (2010). Prejudice in Schools: Promotion of an Inclusive Culture and Climate. *Education and Urban Society*, 42(4), 407-429.
- Dewey, J. (2010a). *Okul ve toplum*.(Çev.:H. Avni Başman).Ankara: PegemA.
- Dewey, J. (2010b). *Günümüzde eğitim*. (Çev. Edt.: Bahri Ata ve Talip Öztürk). Ankara: PegemA.
- Doğan, İ. (2001). *Vatandaşlık demokrasi ve insan hakları*. Ankara: PegemA.
- Edgar, E., Patton, J. M. & Day-Vines, N. (2002). Democratic dispositions and cultural competency: Ingredients for school renewal. *Remedial and Special Education*, 23(4),231-241.
- Giroux, H. A. ve McLaren, P. (1986). Teacher education and the politics of engagement:The case for democratic schooling. *Harvard Educational Review*, 56(3), 213-239.

- Gjorgjeva, E.P. (2010). Democratic society and moral education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 5635-5640.
- Harber, C. ve Trafford, B. (1999). Democratic management and school effectiveness in two countries: A case of pupil participation? *Educational Management Administration & Leadership*, 27(1), 45-54.
- Karakütük, K. (2001). *Demokratik ve laik eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lavie, J. M. (2006). Academic discourses on school-based teacher collaboration: Revisiting the Arguments. *Educational Administration Quarterly*, 42(5), 773-805.
- Maxcy, S. J. (1998). Preparing school principals for ethno-democratic leadership. *Journal of Leadership in Education*, 1(3), 217- 235.
- McCowan, T. (2010). School democratization in prefigurative form: Two brazilian experiences. *Education, Citizenship and Social Justice*. 5(1), 21-41.
- MEB(2006). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi. Erişim Tarihi: 11.06.2010 <http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular/Proj/DemEgVeOkulMecProjesi.pdf>
- Morrison, K. A. (2008). Democratic classrooms: Promises and Challenges of Student Voice and Choice. *Educational Horizons*, 87(1),50-60.
- O'Brien, L. M. (2005). Social foundations of education and democracy: Teacher education for the development of democratically-oriented teachers. *Educational Foundations*, Summer-Fall,33-44.
- Papanastasiou, C.&Koutselini, M. (2003). Developmental model of democratic values and attitudes toward social actions. *International Journal of Educational Research*, 39(6), 539–549.
- Perry, L. B. (2009). Conceptualizing education policy in democratic societies. *Educational Policy*, 23(3), 423-450.
- Quicke, J. (2000). A new professionalism for a collaborative culture of organizational learning in contemporary society. *Educational Management Administration & Leadership*, 28(3), 299-311.
- Rusch, E. A. (1995). *Leadership in evolving democratic school communities*. San Francisco: Annual Meeting of The American Educational Research Association.
- Ryan, K. E. (2005). Making educational accountability more democratic. *American Journal of Evaluation*, 26(4) ,532-543.

- Őőman, M. (2006). Eğitimde demokrasi ve sosyal adalet: Türkiye eğitim sisteminin deđiŐmeyen miti. *Türk Eğitim Sisteminde Yeni Paradigma Arayışları Bildiriler Kitabı, 4-5 Kasım*, Ankara. Eğitim Bir-Sen Yayınları, 291-305.
- Őőman, M. (2002). *Eğitimde mükemmellik arayışı: Etkili okullar*. Ankara: PegemA.
- Őőman, M. (2010). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: PegemA.
- Őőman, M. ve Turan, S. (2003). Eğitimde YerelleŐme ve Demokratikleşme Çabaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 34*, 300-315
- Williams, L., Cate, J. & O'Hair, M. J. (2009). The boundary-spanning role of democratic learning communities: Implementing the ideals. *Educational Management Administration & Leadership, 37*(4), 452-472.
- Woods, P. A. ve Gronn, P. (2009). Nurturing democracy: The contribution of distribute leadership to a democratic organizational landscape. *Educational Management Administration & Leadership, 37*(4), 430-451.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yılman, M. (2006). *Demokrasimizin kültürel temelleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.